

گردشگری سلامت و پزشکی در ایران؛ ظرفیت‌ها و چالش‌ها

فاطمه سرخه‌دهی^۱

چکیده

گردشگری پس از صنایع نفت و خودروسازی، سومین صنعت برتر جهان است. یکی از حوزه‌های اصلی این صنعت، گردشگری سلامت است که متقاضیان آن همواره رو به افزایش است. ایران دارای ظرفیت‌های فراوانی برای جذب گردشگران خارجی پزشکی هستند. رونق گردشگری پزشکی موجب رشد اشتغال در بخش بهداشت و درمان می‌شود و ضمن ارزآوری از خروج پزشکان و پرستاران از کشور جلوگیری می‌کند. مزایای رقابتی گردشگری پزشکی ایران عبارت است از: ارائه خدمات با کیفیت و ارزان، وجود جدیدترین تجهیزات تشخیصی و بهداشتی، مراکز درمانی متعدد تخصصی و فوق تخصصی در سطح بین‌المللی، تشابه فرهنگی، زبانی و نزدیکی جغرافیایی با کشورهای نفتی و ثروتمند غرب آسیا و داشتن اشتراکات مذهبی با آن‌ها، امکان ارائه گردشگری حلال به جمعیت حدود یک میلیاردی مسلمانان در قاره آسیا و شمال آفریقا، ظرفیت بالای تولید و فراوری گیاهان دارویی، طبیعت چهار فصل و دل‌نشین و تولید داروهای مختلف در داخل. متقاضیان گردشگری سلامت در ایران، ایرانیان مقیم خارج، کشورهای همسایه و سپس کشورهای غیرهمسایه و مسلمان هستند. ظرفیت‌های گردشگری سلامت در ایران وجود چشمه‌های آبگرم و آب‌معدنی، نمک‌گاردرمانی و لجن‌درمانی است. افغانستان، عراق، عمان، بحرین، پاکستان، کویت، آذربایجان، تاجیکستان، ارمنستان و عربستان کشورهایی هستند که بیشترین اعزام بیمار به ایران را داشته‌اند. بیشترین تقاضای خدمات پزشکی گردشگران پزشکی در ایران مربوط به بیماری‌های ناباروری، چشم، ارتوپدی، اورولوژی، سرطان و پیوند اعضاست. جراحی‌های زیبایی و کاشت مو نیز مورد تقاضای گردشگران کشورهای منطقه بوده است.

واژگان کلیدی: گردشگری پزشکی، گردشگری سلامت، ایران، چالش‌ها، ظرفیت‌ها.

مقدمه

جهان بیش از بخش‌هایی مانند خودروسازی و کشاورزی و مشارکت آن در اشتغال از خودروسازی نیز بیشتر است (UNWTO, 2013). یکی از حوزه‌های اصلی این صنعت، گردشگری سلامت^۲ است که متقاضیان آن همواره رو به افزایش است و کشورهای مختلفی در دنیا از جمله هنگ‌کنگ، مالزی، فیلیپین، سنگاپور، تایلند، هند، اردن، عربستان سعودی، امارات متحده عربی، ترکیه، لیتوانی، گردشگری سریع‌ترین صنعت در حال رشد است. در سال‌های اخیر این صنعت از رونق شگرفی برخوردار شده است و در کشورهایی که دارای زیرساخت‌های مناسب و کافی هستند، به‌عنوان بازاری پرسود مورد توجه قرار گرفته است. گردشگری پس از صنایع نفت و خودروسازی، سومین صنعت برتر جهان است. میزان مشارکت این بخش در تولید ناخالص داخلی

fatemeh_sorkhedehi@yahoo.cim

2. Health Tourism

۱. دانش‌آموخته دکتری دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

انرژی درمانی، گذراندن دوران نقاهت، معالجه و... مسافرت می‌کنند.

صنعت گردشگری به‌ویژه گردشگری پزشکی به دلیل افزایش اشتغال مستقیم و غیرمستقیم، ایجاد امنیت، بهبود روابط با کشورهای مختلف و کاهش خصومت‌های بین‌المللی، ارزآوری، بهبود زیرساخت‌های داخلی و حمل‌ونقل، کاهش فقر و نابرابری، کاهش مهاجرت نیروی کار متخصص، رشد صنایع وابسته مانند ساختمان، مواد غذایی، حمل‌ونقل، هتل، منسوجات و... نقش مهمی در اقتصاد دارد.

طبق پژوهش‌های مطالعاتی، یک گردشگر داخلی سلامت حدود ۱۵۰ درصد بیشتر از میانگین دیگر گردشگران داخلی صرف خدمات سلامتی از قبیل اقامت، خرید، غذا و نوشیدنی می‌کند. از سویی یک گردشگر خارجی (ورودی) با هدف سلامت، ۶۵ درصد بیشتر از دیگر گردشگران خارجی هزینه صرف می‌کند (SRI, 2017). بنابراین، گردشگری پزشکی یکی از پرسودترین بخش‌های گردشگری به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است و بسیاری از کشورها برای ورود به این بازار برنامه‌ریزی می‌کنند. برای مثال، تعداد گردشگران سلامت مالزی از ۶۴۳ هزار نفر در سال ۲۰۱۱، به ۱/۲ میلیون نفر در سال ۲۰۱۸ و درآمد حاصل در این بازه زمانی از ۱۲۷ میلیون دلار به ۳۶۲ میلیون دلار رسید. بیماران خارجی به‌طور متوسط ۲۳۹ دلار در مالزی خرج می‌کنند. حدود ۲/۸ میلیون نفر گردشگر پزشکی در سال ۲۰۱۸ خدمات مورد نیاز خود را از مراکز درمانی تایلد

مجارستان، بلژیک، لهستان، اسلواکی، اسپانیا، پرتغال، اوکراین، قبرس، آرژانتین، برزیل، بولیوی، مکزیک، کوبا، کلمبیا، کاستاریکا، آفریقای جنوبی، تونس و نیوزلند در این صنعت فعالیت دارند.

گردشگری پزشکی عبارت است از «مسافرت به کشورهای خارجی برای دریافت خدمات پزشکی، دندان‌پزشکی و جراحی و گذراندن تعطیلات». گردشگری سلامت مفهومی وسیع‌تر و شامل گردشگری تندرستی و گردشگری پزشکی است. گردشگری پزشکی یکی از بخش‌های گردشگری است که سرعت رشد بالایی دارد. گردشگری سلامت نوعی گردشگری است که هدف آن بازیابی، ارتقا و رسیدن به سلامت ذهنی و جسمی فرد در زمان بیشتر از ۲۴ ساعت و کمتر از یک سال است. گردشگری سلامت دلایل متعددی دارد از جمله فقدان مراقبت‌های بهداشتی مناسب، کیفیت پایین خدمات پزشکی، زمان انتظار طولانی برای دریافت خدمات پزشکی، در دسترس نبودن همه خدمات درمانی و پزشکی، هزینه بالای درمان (Smith, Alvarez & Chanda, 2011)، محدودیت پوشش بیمه سلامت، عدم رعایت کامل محرمانگی پرونده پزشکی بیمار و توصیه کارفرما یا شرکت بیمه سلامت در کشور مبدأ که باعث می‌شود افراد برای دریافت خدمات پزشکی تصمیم به مسافرت به کشور دیگر بگیرند.

گردشگران تندرستی افرادی هستند که برای استفاده از تغییر آب‌وهوا (با هدف پزشکی و درمانی)، استفاده از آب‌های معدنی، گیاهان دارویی، سواحل لجنی و گل‌درمانی، طب سوزنی، یوگا، مدیتیشن،

ارزش پول ملی موجب ارزان شدن خدمات سلامت برای بیماران خارجی شده و مزیت رقابتی ایران را افزایش داده است.

اشتراکات فرهنگی، زبانی و دینی با کشورهای همسایه مزیت رقابتی برای ایران نسبت به رقبای دیگر ایجاد کرده است. وجود مراکز زیارتی و مذهبی موجب شده است تا بسیاری از شیعیان، ایران را به‌عنوان اولویت گردشگری سلامت انتخاب کنند. همچنین، داشتن یکی از بهترین نظام‌های بهداشتی و درمانی در منطقه غرب آسیا و پزشکان متخصص و باکیفیت از دیگر مزایای رقابتی ایران به شمار می‌آید.

در پژوهش مصدق راد و صادقی (۱۴۰۰) از طریق مصاحبه ۲۲ دلیل برای انتخاب ایران توسط بیماران خارجی به‌منظور دریافت خدمات پزشکی شناسایی شده است که در هفت گروه نوع خدمت (نوع و شدت بیماری و جامعیت خدمت)، کیفیت خدمت (پزشکان و کارکنان متخصص و متعهد، تجهیزات پیشرفته، امکانات رفاهی، فرایند سریع و راحت ارائه خدمت و نتیجه خوب)، هزینه خدمت (تعرفه خدمت پزشکی و پوشش بیمه سلامت)، تجربه قبلی بیمار، تبلیغات (تبلیغات بیمارستان و شرکت‌های گردشگری، معرفی دوستان، آشنایان و پزشکان و اینترنت)، عوامل زمینه‌ای (قربان فرهنگی، جاذبه‌های گردشگری و جو سیاسی) و عوامل اجتماعی و اقتصادی مورد توجه بوده است. این مطالعه نشان داد که بیماران خارجی به دو صورت ایران را برای درمان انتخاب می‌کنند؛ برخی بیماران ابتدا ایران را به دلایلی

دریافت کردند (Grand View Research, 2020). کشورهای مالزی، سنگاپور، تایلند، هند، آمریکا، کره جنوبی، کاستاریکا، تایوان، ترکیه و مکزیک به‌ترتیب بیشترین بیماران خارجی را دارند (Patients Beyond Borders, 2019).

آمارها نشان می‌دهد ۴ تا ۷ درصد گردشگران ورودی به کشور، گردشگران سلامت بوده‌اند. رونق گردشگری سلامت به‌ویژه گردشگری پزشکی موجب رشد اشتغال می‌شود و صنایع و فعالیت‌های اقتصادی بسیاری را فعال می‌کند. شعار جهانی گردشگری سلامت، امکانات و خدمات در حد کشورهای جهان اول یا پیشرفته و قیمت‌ها و هزینه‌ها در حد کشورهای درحال توسعه و جهان سوم است.

۱- ظرفیت گردشگری پزشکی ایران

ایران از لحاظ ابنیه و آثار تاریخی، جزو سه کشور نخست دنیا و از لحاظ جاذبه‌های اکوتوریستی در میان 57 کشور برتر دنیا قرار دارد. کلان‌شهرهای ایران مانند تهران، تبریز، مشهد، شیراز و اصفهان دارای ظرفیت‌های فراوانی برای جذب گردشگران خارجی پزشکی هستند. رونق گردشگری پزشکی موجب رشد اشتغال در بخش بهداشت و درمان می‌شود و ضمن ارزآوری از خروج پزشکان و پرستاران از کشور جلوگیری می‌کند. اهداف اصلی گردشگران سلامت در ایران را می‌توان درمان‌های ناباوروی، پیوند عضو، دندان‌پزشکی، جراحی پلاستیک و زیبایی، چشم، قلب، بیماری‌های مرتبط با سرطان و گردشگری در آب‌های شفا بخش عنوان کرد. کاهش

مانند مشابهت فرهنگی، مسافت کم و امنیت انتخاب و سپس با جست و جو، بیمارستان و پزشک معالج را انتخاب می‌کند.

۲- متقاضیان گردشگری پزشکی در ایران

الف- ایرانیان مقیم خارج از کشور

بیش از ۴ میلیون ایرانی در خارج از کشور مقیم هستند که حدود نیمی از این تعداد در ایالات متحده آمریکا به سر می‌برند. عدم پوشش یا عدم کفایت پوشش بیمه‌ای همراه با هزینه‌های بالای درمان در خارج از کشور موجب شده است ایرانیان مقیم خارج از کشور متقاضی دریافت خدمات درمانی باکیفیت و هزینه‌های بسیار پایین در ایران باشند. این افراد هنگام بازدیدهای فامیلی انواع خدمات درمانی مورد نیازشان را دریافت می‌کنند.

ب- بیماران کشورهای همسایه

از میان جمعیت حدود ۶۰۰ میلیونی کشورهای همسایه، برخی از آن‌ها برای دریافت خدمات نجات‌بخش و ضروری باکیفیت به ایران می‌آیند و برخی برای انواع جراحی‌های زیبایی به‌ویژه بینی، کاشت مو و...

پ- بیماران کشورهای غیرهمسایه

برخی بیماران برای دریافت درمان‌های خاص و به دنبال پیشرفت‌های اخیر ایران در دستیابی به روش‌های نوین بیماری‌هایی مانند ضایعات نخاعی، ایدز، پای دیابتی، ناباروری، پیوند عضو، ویتیلیگو و... علاقه‌مند به حضور در ایران هستند (دلگشایی، فرزین، شعر بافچی‌زاده، طیبی و جباری، ۱۳۹۰).

۳- مزایای رقابتی گردشگری پزشکی ایران

ایران در حوزه گردشگری پزشکی دارای مزایای رقابتی است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

- کاهش ارزش پول ملی و ارائه خدمات باکیفیت و ارزان و هزینه اقامت پایین: مهم‌ترین مزیت رقابتی ایران این است که هزینه‌های درمان در کشور نه تنها با کشورهای توسعه‌یافته، بلکه با کشورهای در حال توسعه نیز قابل رقابت است. هزینه بیشتر خدمات درمانی در ایران در مقایسه با کشورهای منطقه بسیار پایین است.
- در اختیار داشتن جدیدترین تجهیزات تشخیصی و بهداشتی، آزمایشگاه و ابزار ژنتیکی مجهز.
- وجود مراکز درمانی متعدد تخصصی و فوق تخصصی در سطح بین‌المللی.
- شهرت جهانی پزشکان ایرانی به‌ویژه در میان کشورهای منطقه.
- تشابه فرهنگی و زبانی با برخی از کشورهای همسایه فاقد نظام بهداشتی کارآمد مانند افغانستان و تاجیکستان.
- نزدیکی جغرافیایی با کشورهای نفتی و ثروتمند غرب آسیا و داشتن اشتراکات مذهبی با آن‌ها.
- اشتراکات مذهبی با کشورهای اسلامی و امکان ارائه گردشگری سلامت حلال به جمعیت حدود یک میلیاردی مسلمانان در قاره آسیا (ایران به دلیل برخورداری از فضای فرهنگی مناسب در میان کشورهای غرب

بهبود گردش خون، درمان دردهای مفصلی و بهبود دردهای کلیه و مجاری ادراری برخوردارند. آب‌های معدنی ایران به چهار گروه بزرگ شامل بی‌کربناته، کلروره، سولفات و سولفورته تقسیم می‌شوند که به‌صورت چشمه‌هایی با خواص درمانی و اکوتوریسم در دورترین نقاط ایران پراکنده شده‌اند و گسترده زیادی دارند، اما زیرساخت‌های لازم برای بهره‌برداری از آن‌ها به‌گونه پذیرفتنی توسعه نیافته است. امروزه استفاده‌های محدودی از بسیاری از چشمه‌های آب‌معدنی هم برای درمان و هم در راستای زیباشناختی و اکوتوریسم عمدتاً توسط گردشگران داخلی به عمل می‌آید، اما نسبت گردشگران خارجی در این بخش در ایران بسیار ناچیز است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۶).

ب- نمک غاردرمانی، لجن‌درمانی و شن‌درمانی
ایران با داشتن غارهای نمکی طبیعی و زیبا و هم‌جواری با سواحل دریا، اثربخشی مربوط را دوچندان می‌کند. استنشاق بخار نمک برای درمان بیماری‌های تنفسی، قلبی، برونشیت، آلرژی، امراض پوستی و بیماری‌های اعصاب مفید و از ظرفیت بالایی برای گردشگری برخوردار است. در کشورهای چک، آلمان، مجارستان، لهستان، ارمنستان، اتریش، رومانی و اوکراین تسهیلات ویژه‌ای برای استفاده از تأثیرات مثبت تنفس در فضاها و معابر طبیعی فراهم شده است و حتی برخی کشورهای فاقد گنبدها و غارهای نمکی با ساخت غارهای مصنوعی نمکی درصدد رونق گردشگری سلامت و کسب منافع حاصل از آن هستند (عربشاهی و آریان‌فر، ۱۳۹۷).

آسیا و شمال آفریقا و نیز مجاورت با کشورهای اسلامی فراوان، دارای تقاضای بالایی از سوی کشورهای مسلمان برای خدمات درمانی است).

- ارائه گردشگری حلال و گردشگری مذهبی در کنار گردشگری پزشکی (غذای حلال، تفریحات حلال، اماکن زیارتی و تفریحی و...).
- ظرفیت بالای تولید و فراوری گیاهان دارویی.
- طبیعت چهار فصل و دل‌نشین.
- تولید داروهای مختلف در داخل.

۴- گردشگری سلامت در ایران

گردشگری سلامت به‌منظور مسافرت به دهکده‌های سلامت، اسپاها و مراکز آب‌گرم و معدنی و روش‌های درمانی سنتی است.

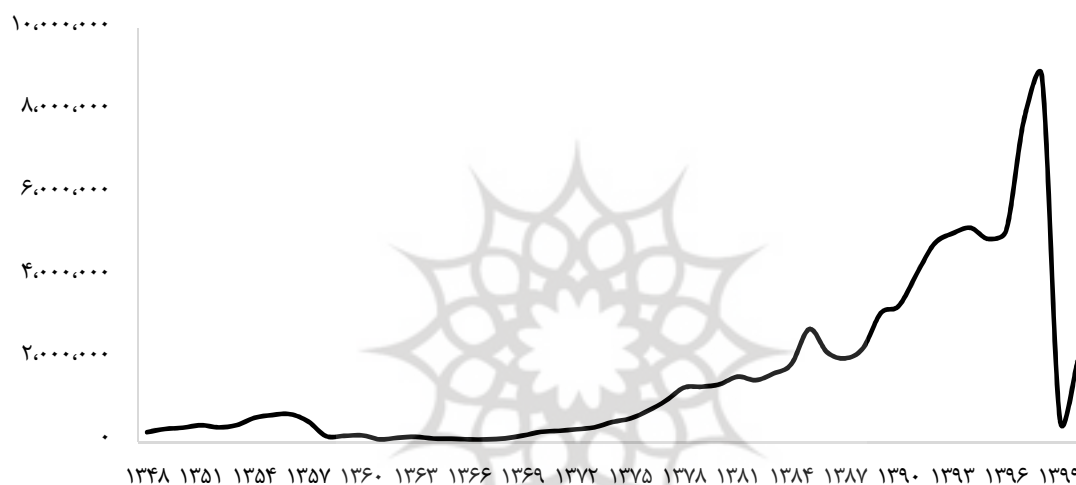
۵- ظرفیت‌های گردشگری سلامت در ایران

الف- چشمه‌های آب‌گرم و آب‌معدنی
چشمه‌های معدنی ایران دارای بیش از ۳۰ عنصر معدنی هستند که برخی خواص رادیو اکتیو دارند و از آن‌ها حتی در آثار ابوعلی سینا هم یاد شده است. علاقه‌مندی گردشگران به ارتقای ذهنی، عاطفی و جسمی از طریق سفر، از علل اقبال به گردشگری پزشکی است. چشمه‌های آب‌گرم ایران از ویژگی‌هایی مانند تحریک فعالیت‌های مختلف بدن، انفعالات مثبت در سیستم گوارشی، درمان آرتروز روماتیسمی، تسکین اعصاب، تنظیم فشار خون، تصلب شرایین،

و گردشگران نیازمند خدمات سلامت در زمان اقامت می‌شود. همچنین، ممکن است آمار کسانی که از آیورودا^۱ و خدمات تندرستی مانند یوگا، ماساژ و... استفاده می‌کنند، به این آمار افزوده شود. برخلاف این محدودیت‌ها، بدیهی است تعداد زیادی از بیماران در فرایند گردشگری پزشکی مشارکت می‌کنند.

اطلاعات دقیقی از تعداد بیمارانی که خدمات سلامت را در مقاصد گردشگری پزشکی دریافت می‌کنند، وجود ندارد. مشکل اصلی در تعیین تعداد گردشگران پزشکی مربوط به تعریف دقیق از این گردشگران است. در واقع، اعداد گزارش شده شامل درمان خارجی‌ان مقیم کشور مقصد، مسافران تجاری

نمودار ۱- گردشگران خارجی ورودی به ایران از سال ۱۳۴۸ تاکنون

مأخذ: <http://database-worldbank.org>

نمودار شماره ۱، گردشگران خارجی ورودی به ایران را نشان می‌دهد. تعداد گردشگران ورودی پس از انقلاب به‌ویژه از اواخر سال ۱۳۸۷ با رشد زیادی مواجه بوده و از حدود ۲ میلیون به حدود ۹ میلیون در سال ۱۳۹۸ رسیده؛ یعنی حدود ۴ برابر شده، اما در سال‌های همه‌گیری کرونا (۱۳۹۹ و ۱۴۰۰) و پس از آن، ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱، با کاهش شایان توجهی مواجه شده است.

تعداد گردشگران سلامت ورودی به ایران نیز با رشد روبه‌رو بوده و نسبت به دهه ۱۳۸۰، بیش از ۵ برابر شده است. ۲۰ درصد از کل گردشگرانی که به ایران سفر می‌کنند، گردشگران سلامت هستند. به‌طور متوسط ۳۰ درصد از تخت‌های بیمارستانی کشور خالی است که ظرفیت خوبی برای جذب گردشگر سلامت است. ۲۵۰ بیمارستان در کشور مجوز IPD دارند که دارای آخرین استانداردها برای جذب گردشگر پزشکی بین‌المللی هستند. در سال ۱۴۰۱، وزارت بهداشت ورود ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار گردشگر سلامت به ایران را اعلام کرد که نسبت به سال‌های گذشته افزایش ۲ برابری و ۱

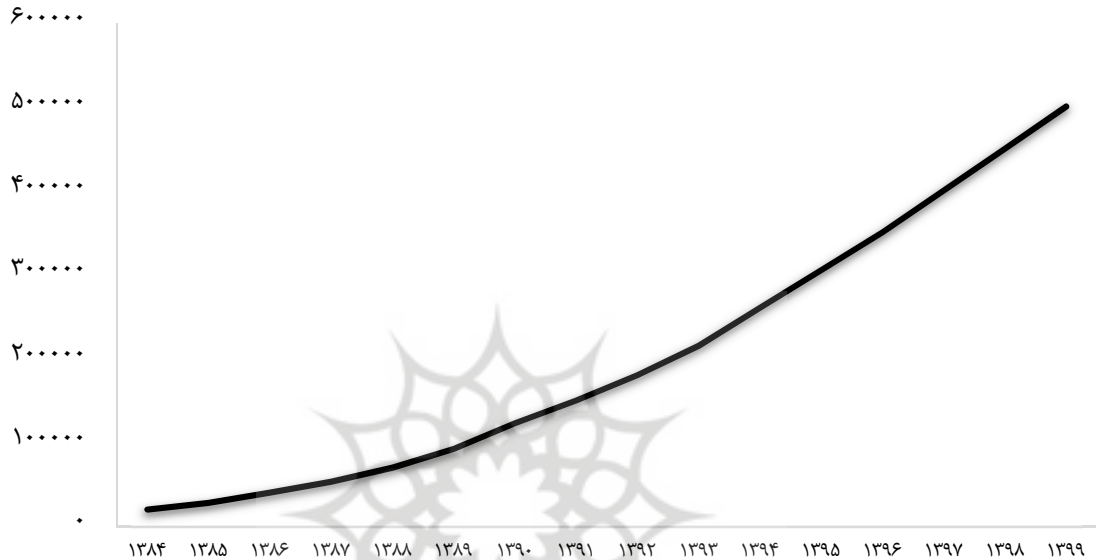
نمودار شماره ۱، گردشگران خارجی ورودی به ایران را نشان می‌دهد. تعداد گردشگران ورودی پس از انقلاب به‌ویژه از اواخر سال ۱۳۸۷ با رشد زیادی مواجه بوده و از حدود ۲ میلیون به حدود ۹ میلیون در سال ۱۳۹۸ رسیده؛ یعنی حدود ۴ برابر شده، اما در سال‌های همه‌گیری کرونا (۱۳۹۹ و ۱۴۰۰) و پس از آن، ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱، با کاهش شایان توجهی مواجه شده است.

تعداد گردشگران سلامت ورودی به ایران نیز با رشد روبه‌رو بوده و نسبت به دهه ۱۳۸۰، بیش از

1. Ayurveda

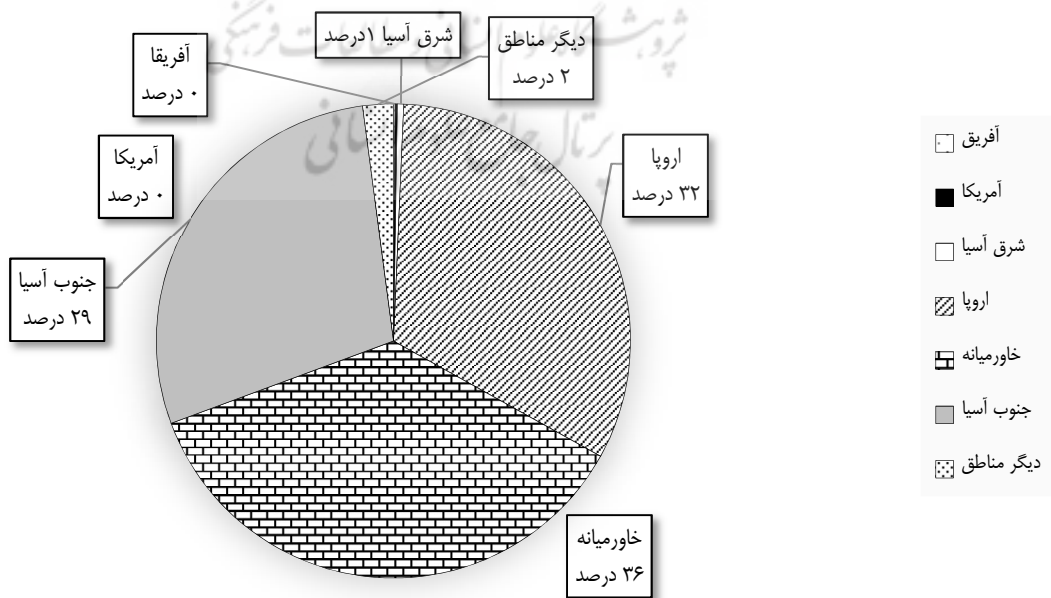
میلیارد دلار ارزآوری برای کشور داشته است. نیمی از این درآمد به مراکز درمانی و نیم دیگر به حوزه گردشگری و دیگر حوزه‌ها تعلق داشت (خبرگزاری میزان، ۱۴۰۲). این تعداد در سال ۱۴۰۲ به ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار گردشگر سلامت رسید.

نمودار ۲- تعداد گردشگران سلامت

مأخذ: www.IRHTO.COM (Iranian Health tourism Organize)

نمودار ۳- مناطق فرستنده بیشترین گردشگر به ایران در سال ۲۰۲۱ (برحسب درصد)

مأخذ: UNWTO, 2013

گردشگرفرست به ایران است و روابط دیپلماتیک خوبی با ایران دارد، دارای ذخایر نفت حدود ۴ تا ۵ میلیارد بشکه است که با استخراج روزانه ۱ میلیون بشکه، پیش‌بینی می‌شود در دو دهه آینده این ذخایر به پایان برسد. عمان نیز با سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت در حال تبدیل به رقیب برای ایران است. عمان با الگو گرفتن از امارات متحده عربی و ترکیه به دنبال جایگزینی درآمدهای صنعت گردشگری به‌جای نفت است. آب‌وهوای گرم و نور خورشید مشکلات درمانی متعددی در کشورهای منطقه ایجاد کرده است از جمله انواع بیماری‌های پوستی، چشمی و چاقی به دلیل کم‌تحرکی.

۶- راهکارهای ارتقای گردشگری پزشکی و سلامت در ایران

- تسهیل ورود و خروج گردشگران مانند حذف روادید گردشگران پزشکی، تسهیل دریافت روادید و کاهش مدت زمان دریافت آن.
- ارتقای زیرساخت‌های جانبی گردشگری.
- تعامل و تفاهم با کشورهای مختلف در زمینه کاهش خصومت‌ها و پذیرش گردشگر.
- ایجاد شهرک‌های سلامت در کلان‌شهرهای دارای ظرفیت‌های گردشگری و با تقاضای بالا برای گردشگران خارجی.
- تخصصی شدن خدمات ارائه‌شده با توجه به تقاضای جهانی گردشگری پزشکی (سرطان، ارتوپدی، جراحی زیبایی، جراحی قلب و

نمودار شماره ۳ نشان می‌دهد که بیشترین متقاضیان گردشگری ایران کشورهای غرب آسیا هستند و پس از آن، کشورهای اروپایی و جنوب آسیا که باید با برنامه‌ریزی مدون برای رونق گردشگری پزشکی سهم گردشگری پزشکی و سلامت را از این بازار گسترش داد. همچنین، درآمد اغواکننده صنعت گردشگری به‌ویژه گردشگری پزشکی موجب شکل‌گیری رقابت زیادی میان کشورهای بازار هدف ایران به‌ویژه کشورهای منطقه غرب آسیا و همسایگان ایران برای رونق این صنعت شده است. ۸۰ درصد گردشگران سلامت که به خارج سفر می‌کنند، یک نفر همراه نیز دارند و ۶۰ درصد گردشگران سلامت دو تا سه هفته در کشورهای مقصد اقامت دارند. بنابراین، کشورهای مختلف درصدد رونق این بخش از گردشگری در کنار بخش‌های دیگر هستند.

کشورهای مالزی، تایلند، هند، اردن، ترکیه، سنگاپور، تایوان، کره جنوبی و به تازگی عربستان و امارات از کشورهای اصلی منطقه آسیا در گردشگری سلامت هستند. افغانستان، عراق، عمان، بحرین، پاکستان، کویت، آذربایجان، هند، تاجیکستان و عربستان کشورهای هستند که بیشترین اعزام بیمار به ایران را داشته‌اند. کشورهای سوئد، کانادا، روسیه و استرالیا نیز بیشترین تعداد گردشگر پزشکی خارجی غیر از کشورهای همسایه را به ایران داشته‌اند که بیشتر برای کاشت مو، جراحی‌های زیبایی، لاغری و ایمپلنت بوده است. رقابت در این صنعت در حال افزایش است. برای مثال، عمان که یکی از کشورهای نفتی

- ناباروری به‌ترتیب بیشترین تقاضای بیماران برای گردشگری پزشکی هستند).
- تقسیم و تخصصی کردن خدمات پزشکی در جغرافیای ایران (برای مثال، با در نظر گرفتن نوع تقاضای خدمات پزشکی کشورهای حوزه خلیج فارس، شهرها و استان‌های نزدیک به این منطقه برای ارائه خدمات تخصصی داده و زیرساخت‌های لازم برای توسعه در این مناطق فراهم شود).
- دهکده‌های سلامت مناطقی هستند که افزون‌بر موقعیت مناسب زیست‌محیطی و داشتن جاذبه‌های گردشگری و زیرساخت‌های ارتباطی در نقاط مختلف کشور، قابلیت احداث مجموعه‌ها و کلینیک‌های درمانی تخصصی را همسو با شرایط طبیعی آن منطقه داشته باشند که هنوز به‌طور گسترده اجرایی نشده است. طراحی دهکده‌های سلامت با رویکرد علمی و بومی و بررسی ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی لازم است.
- برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی برای شناساندن ظرفیت‌های گردشگری ایران به‌ویژه گردشگری پزشکی.
- بهره‌گرفتن از تجربه‌های موفق جهانی.
- پوشش بیمه‌ای خدمات سلامت برای بیماران خارجی.
- تعرفه‌های شفاف و قانونی.
- تلاش برای ارائه خدمات پزشکی با هزینه‌های پایین‌تر از رقبا و با کیفیت بهتر.
- ارتقای کیفیت خدمات درمانی.
- ارتقای شبکه حمل‌ونقل هوایی، ریلی و جاده‌ای و ایمن‌سازی شبکه حمل‌ونقل.
- ارائه تسهیلات حمایتی مانند وام.
- پیگیری و مراقبت‌های بعد از عمل.
- اخلاق و منش مهمان‌نوازی.
- تبلیغات.
- ارتقای تبادلات مالی بین‌المللی.
- استفاده از کادر درمان مسلط به زبان انگلیسی.
- تسهیل ورود و خروج و دریافت روادید یا حذف روادید برای بیماران خارجی.
- ایجاد هتل‌رستوران‌های مجهز و لوکس متناسب با سلیقه مشتریان.
- حذف یا کاهش زمان انتظار برای گردشگران خارجی.
- حفظ امنیت گردشگران خارجی.
- امکان مشاوره و پیگیری‌های پس از درمان از طریق وب.
- ۷- چالش‌های گردشگری سلامت در ایران
- ایران به‌رغم پیشرفت‌های پزشکی در حوزه درمان بیماری‌ها، تولید دارو و تجهیزات پزشکی، سلول‌های بنیادی و ناباروری و استقبال گردشگران کشورهای منطقه از این خدمات، هنوز از جایگاه شایسته در این حوزه با توجه به ظرفیت‌های یادشده برخوردار نیست. چالش‌های موجود در این زمینه شامل موارد زیر می‌شود.
- فقدان راهبرد مشخص گردشگری در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای.

بیش از بخش‌هایی مانند خودروسازی و کشاورزی و مشارکت آن در اشتغال نیز از خودروسازی بیشتر است. رونق گردشگری پزشکی موجب رشد اشتغال در بخش بهداشت و درمان می‌شود و ضمن ارزآوری از خروج پزشکان و پرستاران از کشور جلوگیری می‌کند. رشد اقتصادی و رشد اشتغال بخش‌های مختلف اقتصادی مانند خدمات، حمل‌ونقل و هتلداری، رستوران و صنایع غذایی و... از آثار رشد گردشگری است.

در این پژوهش، ظرفیت‌های گردشگری سلامت و پزشکی در ایران، مزیت‌های رقابتی ایران در این صنعت، رقبای ایران، مشتریان و متقاضیان گردشگری پزشکی ایران و خدمات مورد تقاضای گردشگران مورد بررسی قرار گرفت و راهکارهایی برای ارتقای جایگاه گردشگری پزشکی ایران ارائه شد.

کلان‌شهرهای ایران مانند تهران، تبریز، مشهد، شیراز و اصفهان دارای ظرفیت‌های فراوانی برای جذب گردشگران خارجی پزشکی هستند. ایران مزیت‌های رقابتی مناسبی در گردشگری پزشکی دارد که عمده‌ترین آن‌ها عبارت است از ارائه خدمات باکیفیت و ارزان به دلیل کاهش ارزش پول ملی، وجود جدیدترین تجهیزات تشخیصی و بهداشتی، آزمایشگاه و ابزار ژنتیکی مجهز، مراکز درمانی متعدد تخصصی و فوق تخصصی در سطح بین‌المللی، داشتن یکی از بهترین نظام‌های بهداشتی و درمانی در منطقه غرب آسیا، تشابه فرهنگی، زبانی و نزدیکی جغرافیایی با کشورهای نفتی و ثروتمند غرب آسیا و داشتن اشتراکات مذهبی با آن‌ها، امکان ارائه گردشگری حلال به جمعیت حدود یک میلیاردی

- نبود نظام جامع گردشگری سلامت با متولی مشخص و نقشه راه معین.

- وجود موازی‌کاری میان وزارتخانه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

- نبود تبلیغات و بازاریابی حرفه‌ای در سطح منطقه و بین‌الملل برای معرفی ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها و خدمات نظام سلامت در ایران.

- مشکلات مربوط به صدور روادید پزشکی و کمبود تجهیزات مدرن پزشکی در برخی بیمارستان‌های کشور.

- ممکن نبودن جابه‌جایی پول از طریق کارت‌های اعتباری و حمل پول به صورت دستی به داخل کشور.

- فقدان پوشش بیمه‌های بین‌المللی در کشور.

- ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌ویژه حمل‌ونقل هوایی.

- ضعف بازاریابی و اطلاع‌رسانی و ضعف نظام جذب و توزیع گردشگران درمانی.

- حضور دلالت‌به‌عنوان واسطه میان بیمار و مراکز درمانی و نارضایتی بیماران.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

در این پژوهش، اهمیت صنعت گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت و پزشکی در اقتصاد ایران مورد بررسی قرار گرفت. گردشگری پس از صنایع نفت و خودروسازی، سومین صنعت برتر جهان است. میزان مشارکت این بخش در تولید ناخالص داخلی جهان

بحرین، پاکستان، کویت، آذربایجان، هند، تاجیکستان و عربستان کشورهای هستند که بیشترین اعزام بیمار به ایران را داشته‌اند.

تقاضای خدمات پزشکی گردشگران پزشکی در ایران مربوط به بیماری‌های ناباروری، چشم، ارتوپدی، اورولوژی، سرطان و پیوند اعضاست. جراحی‌های زیبایی و کاشت مو نیز مورد تقاضای گردشگران کشورهای منطقه بوده است. برخی از خدمات پزشکی مانند لقاح مصنوعی در برخی از کشورهای منطقه مانند عمان و عراق منع قانونی دارد که با توجه به ویژگی‌های فرهنگی و نزدیکی بیشتر ایران با کشور عمان و عراق می‌توان از این بازار خوب و روبه‌رشد استفاده کرد.

تسهیل ورود و خروج گردشگران مانند حذف روادید گردشگران پزشکی، ایجاد شهرک‌های سلامت، تخصصی شدن خدمات ارائه‌شده با توجه به تقاضای جهانی گردشگری پزشکی، تقسیم و تخصصی کردن خدمات پزشکی در جغرافیای ایران، برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی برای شناساندن ظرفیت‌های گردشگری ایران، استفاده از تجربه‌های موفق جهانی، پوشش بیمه‌ای برای بیماران خارجی، ارتقای شبکه حمل‌ونقل، تبلیغات، ارتقای تبادلات مالی بین‌المللی، ایجاد هتل‌رستورانهای مجهز متناسب با سلیقه مشتریان، کاهش زمان انتظار برای گردشگران خارجی و امکان استفاده از کارت‌های اعتباری بین‌المللی از جمله راهکارهایی هستند که برای ارتقای گردشگری پزشکی در ایران مفید است.

مسلمانان در قاره آسیا و شمال آفریقا، ظرفیت بالای تولید و فراوری گیاهان دارویی، طبیعت چهار فصل و دل‌نشین و تولید داروهای مختلف در داخل.

متقاضیان گردشگری سلامت در ایران، ایرانیان مقیم خارج، کشورهای همسایه و سپس کشورهای غیرهمسایه و مسلمان هستند که می‌توان با شناخت جامعه هدف، تبلیغات، شناخت سلاقی آن‌ها و برنامه‌ریزی مناسب تعداد گردشگران را افزایش داد. ظرفیت‌های گردشگری سلامت در ایران، وجود چشمه‌های آبگرم و آب‌معدنی و نمک‌گاردرمانی و لجن‌درمانی است که در کنار گردشگری پزشکی در رونق گردشگری مؤثر است.

تعداد گردشگران ورودی پس از انقلاب به‌ویژه از اواخر سال ۱۳۸۷ با رشد زیادی مواجه بوده و حدود ۴ برابر شده است. گردشگری سلامت ورودی به ایران نیز با رشد همراه بوده و نسبت به دهه ۱۳۸۰، بیش از ۵ برابر شده است. در سال ۱۴۰۱، ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار گردشگر سلامت به ایران آمدند که ۱ میلیارد دلار ارزآوری برای کشور حاصل شد. نیمی از این درآمد به مراکز درمانی و نیم دیگر به حوزه گردشگری و دیگر حوزه‌ها تعلق داشت. بیشترین متقاضیان گردشگری ایران کشورهای غرب آسیا هستند و پس از آن کشورهای اروپایی و جنوب آسیا. کشورهای مالزی، تایلند، هند، اردن، ترکیه، سنگاپور، تایوان، کره جنوبی و به‌تازگی عربستان، امارات، تونس، عمان و پاکستان از کشورهای اصلی رقیب ایران در آسیا در گردشگری سلامت هستند. افغانستان، عراق، عمان،

<https://www.patientsbeyondborders.com/media> [Access date 2019/11/12].

- Smith, R., Álvarez, M. M., & Chanda, R. (2011). Medical Tourism: a Review of the Literature and Analysis of a Role for bilateral Trade. *Health Policy*, 103(2-3), 276-282.

- SRI (2017). Wellness Summit, Global Spa & and International, SRI, "The Global Wellness Tourism Economy" International for Wellness Tourism Data; Euromonitor for General Tourism Data.

- Statista, J (2020). Top medical tourism countries by total index rating worldwide. Available at <https://www.statista.com/statistics/889983/top-medical-tourism-countries-of-destination-by-total-index-rating/> [Access date 2021/02/27].

- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), 2013, UNWTO Tourism Highlights, 2013, Edition, Madrid, Doi: <https://doi.org/10.18111/9789284415427>.

- www.IRHTO.COM (Iranian Health tourism Organize).

- <http://database-worldbank.org>.

منابع

- ابراهیم‌زاده، علی (۱۳۸۶). چشمه‌های آب معدنی و گستره فضایی آن در ایران. *تحقیقات منابع آب*، ۳(۲)، ۶۶-۷۰.

- خبرگزاری میزان (۱۴۰۲). ورود ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار گردشگر سلامت به ایران در سال گذشته. *کد خبر: ۴۷۲۲۱۶۸*.

- دلگشایی، بهرام، محمدرضا فرزین، نسرین شهربافچی‌زاده، سیدجمال‌الدین طیبی و علیرضا جباری (۱۳۹۰). وضعیت موجود گردشگری پزشکی؛ مطالعه موردی: ایران. *پایش*، ۱۱(۴۲)، ۱۷۹-۱۷۱.

- عربشاهی، احمد؛ و آریان‌فر، مرتضی (۱۳۹۷). گردشگری سلامت و قابلیت‌های گردشگری پزشکی - درمانی در ایران. *فضای گردشگری*، ۳(۹)، ۱۵۰-۱۳۳.

- مصدق‌راد، علی محمد؛ و صادقی، مهرگان (۱۳۹۹). گردشگری پزشکی؛ علل انتخاب ایران. *پایش*، ۱۱(۲۰)، ۱۱۶-۱۴۶.

- Grand View Research. Medical tourism market size, share & trends analysis report by country and segment forecasts, 2020-2027. Market Analysis Report. 2020. Available at <https://www.grandviewresearch.com/industryanalysis/medical-tourism-market> [Access date 2021/02/27].

- Patients Beyond Borders. Quick Facts about Medical Tourism. Available at: